

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Den kulturella våtmarken

Reflexioner och riktlinjer kring nyanlagda
våtmarker och kulturvärden

Rapporten har tagits fram av Västärvet på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Den bygger på rapporten Våtmarker i odlingslandskapet – en analys av kulturlandskapets påverkan vid nyanlagda våtmarker i Västra Götalands län producerad av AKKA Kulturspår.

Rapportnr: 2008:51 (Länsstyrelsens rapportserie), NOK 296-2008 (Västärvet)
ISSN: 1403-168X

Produktion: Rapporten har tagits fram av Västärvet på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Kulturmiljöenheten, Hamngatan 1, 542 30 Mariestad, tel: 0501-60 50 00

Text: Marie Odenbring Widmark och Ylva Nilsson, Västärvet. Ansvarig på Länsstyrelsen Lisa Ragnarsson, Kulturmiljöenheten

Omslag: Bråtekollserud med branddamm utanför gårdens smedja. Målning av Carl-Gustaf Pettersson.
Avfotografering Christian Aarsrud.

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Kulturmiljöenheten

Rapporten finns som pdf på www.o.lst.se under Publikationer/Rapporter.

Innehåll

BAKGRUND	5
Miljömålet Myllrande våtmarker	5
Uppdrag 18	6
Kulturmiljövärden och anlagda våtmarker	6
Definition av våtmark	8
Våtmarker och kulturarv	8
PLANERA	13
Generella faktorer och förutsättningar	13
Fördelar och nackdelar för kulturmiljön	14
Samråd och kartlägg för bästa resultat!	15
Kunskapskällor	16
Historiska kartor	17
Checklista för kunskapsunderlag	18
Frågor att ställa till underlagen	18
PLACERA	19
Känsliga landskap	19
Okänsliga landskap	20
UTFORMA	21
Eftersträva ett naturligt utseende...	21
Men det blir mest dammar...	22
Möjliga sätt att bromsa vattnet i känsliga miljöer	23
VÅTMARKSKATEGORIER – EN SAMLING EXEMPEL	25
Våtmarker som förstärker äldre landskap	25
Våtmarker som förstärker äldre landskap - Hästefjorden	27
Våtmarker som förstärker äldre landskap – fornlämningsrik slättbygd	28
Våtmarker som förstärker äldre landskap – torpmiljö i skogslandskap	29
Våtmarker som förstärker äldre landskap - herrgårdslandskap	30
Våtmarker som förstärker äldre landskap – kuperad fälbygd	31

Våtmarker som förstärker äldre landskap – rikt mosaiklandskap	32
Våtmarker som förstärker äldre landskap – bohuslänskt karaktärslandskap	33
Våtmarker som nytillskott	35
Våtmarker som nytillskott – dålig anpassning	37
Våtmarker som nytillskott – ett tråkigt exempel	38
Våtmarker som nytillskott – igenväxande mosaikbygd	39
Våtmarker som landsbygdsutveckling	41
Våtmarker som landsbygdsutveckling - sent uppodlad utmark	43
Våtmark som landsbygdsutveckling – bohuslänskt mosaiklandskap	44
Våtmarker som landsbygdsutveckling – intrång i kulturlandskap	45
Våtmark som förlängning av trädgården	47
Våtmark som förlängning av trädgården – vattenhål på slätten	49
Våtmarker som förlängning av trädgården – privat plaskdamm	50
Våtmarker som förlängning av trädgården – rätt skötsel är avgörande	51
LÄS MER!	52

Bakgrund

Miljömålet Myllrande våtmarker

Det regionala miljömålet för *Myllrande våtmarker* innehåller ett delmål kring anläggning och återställande av våtmarker. Målet för Västra Götaland lyder: **I odlingslandskapet skall minst 3 000 ha våtmarker och småvatten anläggas eller återställas fram till år 2010.**

Under de senaste hundra åren har tiotusentals hektar våtmarker försvunnit i länet, främst i jordbruksbygderna. Våtmarkerna är viktiga för den biologiska mångfalden och har även kulturhistoriska värden. Dessutom är deras kanske främsta nytta att minska näringsläckaget från jordbruksmarken till sjöar och hav.

Inställningen till att återskapa våtmarker har blivit alltmer positiv. Intresset är stort och stöd finns för såväl anläggning som skötsel av våtmarker. Länsstyrelsen som administrerar stöden kommer att prioritera våtmarker som är bra ur växtnäringssynpunkt. I ärenden rörande anläggning av våtmarker och småvatten gör Länsstyrelsen en bedömning om den planerade anläggningen kan skada allmänna eller enskilda intressen.

Placeringen i landskapet är viktig både för förmågan att avskilja näringsämnen, öka den biologiska mångfalden och för att bevara kulturhistoriska värden. Hittills har ca 1 570 hektar anlagts i Västra Götaland. För att klara målet krävs att 350 hektar anläggs per år. Delmålet kommer inte att nås med nuvarande resurser.

Merparten av de våtmarker som anlagts har finansierats inom ramen för EU:s jordbruksstöd och en mindre del av Lokala investeringsprogram.

Broddetorp, Falköpings kommun. Foto: Jan Norrman, RAA

Uppdrag 18

Naturvårdsverket har formulerat Uppdrag 18 till Länsstyrelserna. Det består av tre delar – (I) att ta fram besluts- och prioriteringsunderlag, (II) att med bredare uppsökande verksamhet få större fart på våtmarksanläggandet och (III) framtagande av en våtmarksstrategi.

Ett underlagsmaterial, i görligaste mån utformat för GIS, skall tas fram för att underlätta prioriteringsarbetet. Önskemålet är att underlaget så långt det är möjligt skall visa på var man helst vill ha våtmarker och var man helst **inte** vill ha våtmarker.

Huvudområden för underlagsmaterialet är:

1. Anlagda våtmarker fram till 2006-12-31. Syftet är att få fram en bild över de våtmarker som är anlagda sedan EU-inträdet.
2. Digitalisering av Vattenarkivet.
3. Läckagebenägna områden och känsliga recipienter.
4. Fiskeintressen
5. Biologisk mångfald
6. Kulturmiljövärden. Syftet är att identifiera om det finns områden där översilningsvåtmarker har varit i praktiskt bruk. Göra underlag över historiska våtmarker för resterande delar av länet. Var bör schaktade/grävda våtmarker undvikas – gärna med en högre upplösning än O-GIS-skikten visar.
 - a. Översilningsobjekt med höga natur/kulturmiljövärden.
 - b. Historiska våtmarker i de områden Jonas A inte har gjort
 - c. Områden där grävda/schaktade våtmarker inte bör anläggas.
7. Hydrologiska grunddata.

Kulturmiljövärden och anlagda våtmarker

Föreliggande rapport ingår tillsammans med rapporten **Våtmarker i odlingslandskapet – en analys av kulturlandskapets påverkan vid nyanlagda våtmarker i Västra Götalands län** som en del i den ovan nämnda punkten 6c. Båda rapporterna har arbetats fram under december 2007 till mars 2008. I **Våtmarker i odlingslandskapet** har 22 våtmarker bedömts utifrån påverkan på kulturmiljön. De har besökts och dokumenterats och erfarenheterna från detta fältarbete har arbetats in i denna rapport som innehåller riktlinjer kring ny anläggning av våtmarker i kulturlandskapet samt rekommendationer kring lämpliga underlagsmaterial och analyspunkter som är användbara i sammanhanget.

Att på en karta över Västra Götalands län peka ut områden där det entydigt är lämpligt eller olämpligt att nyanlägga våtmarker i Västra Götaland är inte meningsfullt när det gäller kulturmiljövärden. Kulturmiljön är skapad av mänsklig aktivitet under lång tid och kommer att fortsätta formas av kommande generationer. **En nyanlagd våtmark kan göra stora ingrepp i ett odlingslandskap men den kan också bli ett bra tillskott i miljön. Allt hänger på placering och utformning och, nästan viktigast av allt, skötseln.**

Denna rapport pekar därför inte ut områden som lämpliga eller olämpliga utan försöker ge redskap för att från fall till fall bedöma våtmarkens lämplighet ur kulturhistorisk synvinkel. I rapportens andra del finns ett antal kommenterade exempel som visar på både goda exempel och mindre bra våtmarksanläggningar. De är sorterade utifrån fyra olika infallsvinklar där några visar hur en våtmarksanläggning faktiskt kan förstärka ett äldre landskap och några å andra sidan visar hur dåliga anpassning och slentrian istället inte alls bidrar till landskapets

värden. Några exempel belyser hur stora anläggningar som bidrar till landsbygdsutveckling kan passas in i lämpliga landskap. Några anläggningar handlar om den lilla, gårdsnära våtmarken.

Kulturmiljön är komplex. I rutan nedan finns funderingar kring vad kulturmiljö och det vidare begreppet kulturarv kan sägas stå för.

Vad menas med kulturarv?

Begreppet *kulturmiljö* har sedan ett par decennier varit ett ledord när man arbetar med den fysiska omgivningen med alla de spår och lämningar som mänsklig aktivitet efterlämnat. Det kan vara ting som byggnader, gravlämningar, vägar, ortnamn, stenmurar och ägostrukturer men man har också betonat helhetsmiljöer som på olika sätt speglar vår historia. Tidigare arbetade man mer med begreppet *kulturminnesvård* med betoning på enstaka monument eller minnesmärken.

Idag används gärna begreppet *kulturarv* istället för att visa att minnen och berättelser, ett mer immateriellt kulturarv, också är viktigt att slå vakt om. Man kan säga att vårt kulturarv är de historier vi omger oss med och det är därför viktigt att fundera kring vilka perspektiv som får utrymme och vilka historier vi skall berätta. Omsatt i materiell kultur så berättar ju också våra byggnader, ortsnamn, agrara lämningar, kommunikationer, industrier o.s.v. historier och utgör därmed en väsentlig del av vårt kulturarv. En viktig fråga vi människor måste ställa oss är vad vårt kulturarv betyder och vad vi vill föra vidare till kommande generationer.

Det övergripande målet för samhällsplaneringen är hållbar utveckling, såväl miljömässigt som socialt och ekonomiskt. Vårt kulturarv har stor betydelse för framtidens miljö och för social sammanhållning, välfärd och trygghet. Kulturarvet utgör en grundläggande resurs i samhällsutvecklingen.

Kort kan man säga att kulturarvet har två mycket viktiga funktioner:

- Som livsmiljöskapare
- Som identitetsbyggare

Kulturarvet är helt enkelt en viktig del av infrastrukturen – en sorts kollektiv nytta som det gäller att gemensamt ta hand om på bästa sätt!

Meandrande vattendrag vi Koberg. Foto: Marie Odenbring Widmark

Definition av våtmark

Det går inte att konstruera en heltäckande, allmän definition av vad som är en våtmark som är användbar i alla olika sammanhang. Man får bestämma sig för en definition som man utgår från i ett visst specificerat läge. Vi utgår här ifrån den definition som Jordbruksverket föreslår när man avser anlagda, återskapade eller restaurerade våtmarker i odlingslandskapet:

Våtmarker är områden där hydrologin är sådan att hydrofil (vattenälskande) vegetation täcker mer än 50% av den vegetationstäckta ytan.

Inom denna definition som saknar kriterier för storlek, max- eller medeldjup m.m. ryms merparten av de aktuella våtmarkerna.

Våtmarker och kulturarv

Som nämnts ovan är det svårt att uttala sig mer specifikt kring nyanläggning av våtmarker i kulturmiljöer, kring var de är lämplig och olämpliga. Däremot finns en god kunskap kring vilka kulturvärden som kan vara kopplade till våtmarker och bruket av våtmarker i ett historiskt perspektiv. Dessa kunskaper kan vara bra att ha med sig även vid diskussioner kring nyanläggning och skötsel av nya våtmarker. Här ges ett antal exempel. Läs mer i **Våtmarkernas kulturarv** (rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:3).

Mossfynd. I vissa mossmarker har vi kända offerplatser och andra fyndplatser från olika perioder i förhistorien. Dessa lämnar inga spår ovan mark men kan vara nog så intressanta. Till de mest anslående hör "Fröslundasköldarna" funna på Kålland, silverbeslag, doppskor, betsel och hästben från järnåldern funna i Finnestorp, Vara kommun samt Bredgårdsmannen funnen i en mosse i Ulricehamn.

En av sköldarna från Fröslunda. Foto: Ulf Nordh

Stenåldersboplatser. I anslutning till våtmarker finns på många håll stenåldersboplatser. Ett av länets mest kända områden är Hästefjorden i södra Dalsland. Andra bra exempel är

markerna runt Hornborgasjön och sjön Östen. Bilden visar boplatssområde invid Grosjön i Ale kommun.

Område med stenåldersboplatser invid Grosjön, Ale kommun. Foto: Katarina Kåhre.

Torvlador. På länets torvmossor har torvbrytning varit vanligt, kanske främst under 1800-talet och 1900-1940-talet. Torven användes som bränsle men också som strö i ladugården och därefter som gödning på åkermarken. På en del platser finns ännu bevarade torvlador och spår efter husbehovsbrytning bevarade.

Torvströfabriker. En mängd torvströfabriker och fabriker som framställt bräntorv har funnits i länet. Till dessa anläggningar hör en mängd kulturspår såsom torklador, presshus, bostäder, järnvägsspår och spår efter brytningen. Till de mest välbevarade anläggningarna hör Rytterns torvströfabrik i Falköpings kommun.

Torvlada, Marks kommun. Foto: Västarvet.

Rytterns torvströfabrik, Falköping. Foto: Per Lindegård.

Strandängar, madslåttermarker. Utmed länets sjöar och vattendrag samt utmed havet finns bevarade områden präglade av slåtter. Här är själva markslaget ett kulturhistoriskt värde. Till dessa områden kan också finnas hägnader, lador m.m. Bildexemplet nedan är hämtat från strandängar utmed Göta älv i Ale med Bohus fästning på andra sidan älven.

Mossodlingar och havreåkrar med system med öppna diken. Länet är rikt på gammal åkermark som odlades upp under 1800-talet genom dikning av mossor och mader. Många av dessa är numera igenvuxna eller ersatt med effektivare dränering och täckdiken. Ett område

med öppna diken har bevarats som naturreservat vid Löjtnantsholm i Vara och inom kulturresevatet Åsnebyn i Mellerud.

Strandängar i Ale. Foto: Pelle Dalberg.

Öppna diken vid Löjtnantsholm, Vara. Foto: Jan Norrman RAÄ.

Ängs- och madlador. Lador för förvaring av hö från avlägsna myrslåttermarker eller madåkrar. Ladlandskap har exempelvis funnits kring Hästefjorden och i anslutning till mossar utmed Ätran och Lidan. Vid Jäla finns fortfarande system med madlador bevarade. Bildexempelt är hämtat från Målaremaden i Ale-Skövde socken.

Madlada vid Målaremaden, Lilla Edets kommun. Foto: Marie Odenbring Widmark.

Småvatten skapade genom täkt. Exempelvis lertäkt och i södra delen av länet mangel har givit upphov till skapade småvatten som i sig är minnesmärken över jordbrukets behov.

Brand-, karp- och ruddammar. I landskapet, gärna nära bebyggelsen förekommer grävda dammar som använts för djurens vattenbehov, som branddammar och för inplantering av fisk, det sistnämnda kanske främst i högeståndsmiljöer. Bildexemplen är hämtade från allén vid Livered, Ale kommun och C-G Petterssons målning från Bråtekollserud, Vänersborgs kommun där en branddamm syns utanför smedjan.

*Lived, Ale kommun. Foto: Marie Odenbring Bråtekollserud, Vänersborgs kommun.
Målning C-G Pettersson.*

Tillfälliga våtmarker. Även tillfälliga våtmarker kan sägas ha ett kulturhistoriskt värde. När landskapet översvämmas, kanske främst vid vårfloden, får det ett utseende som knyter an till det äldre sämre dränerade odlingslandskapet med marker som ofta översvämmades och skiftade utseende.

Tjurholmen en blöt vårvinter, Kungälv kommun. Foto: Pelle Dalberg.

Planera

Generella faktorer och förutsättningar

Många faktorer styr placeringen av nya våtmarker, exempelvis:

- Nuvarande markanvändning
- Ägarförhållanden
- Ägarintressen
- Grundvattenförhållanden

En fastighetsgräns kan på ett olyckligt sätt ge en våtmark ett onaturligt utseende i landskapet. Försök gärna komma överens om gemensamma satsningar!

Storskaliga anläggningar är ofta bättre än småskaliga:

- de är lättare att hålla vattenförande hela året
- de är lättare att skapa/anpassa till topografiskt "naturliga" strukturer.

Befintliga vattendrag och äldre våtmarker är bättre att utgå ifrån än att skapa nya vattenföringar:

- Det är lättare att hålla vattennivåer hela året.
- Det kräver mindre konstruktionsarbete och på sikt mindre underhåll än om våtmarken skall skapas i torr jord.

Foto: Ove Eriksson

Fördelar och nackdelar för kulturmiljön

Våtmarker är en bristvara i dagens landskap. Restaurering men även nyskapande i historiska lägen av våtmarker är därför positivt. De kan tillföra estetiska värden och förhöja upplevelsen av kulturlandskapet.

Landskapet är format av bebyggelse, odlingssystem och naturgivna förutsättningar. Felpacerade våtmarker kan innebära att rumsliga samband och strukturer utplånas. Landskapet blir svårare att förstå.

Våtmarker ger en variation i landskapet och en bild av hur det såg ut före diknings- och sjösänkningsepoken.

Våtmarker kan när de anläggs fel skada fornlämnningar, byggnader eller andra landskapselement.

Återupptagen hävd i våtmarker genom slåtter och bete har ett kulturhistoriskt värde i sig. Särskilt om karaktärgivande element såsom hässjor, dämmen, diken, lador och hägnader också kan bevaras i sitt sammanhang.

Våtmarker kan bli störande inslag i landskapet om inte hänsyn tas till hävd, utformning och estetik.

Löjtnantsholm med bevarade öppna diken, Vara. Foto: Jan Norrman, RAÄ

Samråd och kartlägg för bästa resultat!

Om våtmarksprojektet berör fornlämningar eller kulturhistorisk känsliga miljöer måste detta utredas!

Fornlämningar och deras skyddsområde får inte skadas.

Också övriga landskapselement skall beaktas vid våtmarksprojekt. Några mer precisa regler eller utpekade områden är dock svårt att utforma. Det måste avgöras från fall till fall vilken effekt en nyanlagd våtmark kan få.

Foto: Åsa Algotsson

Vid större projekt bör en kulturhistorisk utredning var en självklarhet. Den skall göras i ett tidigt skede där naturvårdande och kulturvårdande aspekter ges en likvärdig bedömning.

Samråd med kulturmiljöenheten på länsstyrelsen.

Planera

Kunskapskällor

www.lantmateriet.se

Under **Historiska kartor** hittar man olika typer av äldre kartor, både småskaliga såsom häradskartan från 1890-talet och storskaliga över enskilda byar och gårdar. Kartorna ger en detaljerad bild över äldre markanvändning och är ett bra redskap för en analys av landskapet.

www.raa.se

Under **FMIS-Fornsök** kan man söka efter kända forn- och kulturlämnningar. Här finns också fornlämningsblanketten inskannad. Ett bra komplement till O-GIS.

www.vastarvet.se

De regionala museerna kan ha specialinventeringar och äldre bilder.

<http://www.gis.lst.se/gisvg/>

Öppna informationskartan.

- Under **Kulturmiljö** finns ekonomiska kartan från 1870- 90-talet, Häradskartan. Här syns markanvändningen för ca 100 år sedan.
- Under **Kulturmiljö** finns också fornminnesregistret och kommunala kulturmiljöprogram.
- Under **Naturvård** finns värdefulla odlingslandskap och reservat.

Vattenarkivet

Här finns uppgifter om sjösänkings- och dikningsföretag. Material från före 1918 finns hos Lantmäteriet, efter 1918 finns på länsstyrelsens dikningsarkiv.

Foto: Ove Eriksson

Planera

Historiska kartor

Det finns stora mängder av historiska kartor från svenska gårdar, byar, städer, socknar och så vidare. Dessa kartor framställdes från 1600-talet och framåt och ger en god bild av hur det äldre landskapet såg ut.

Historiska kartor i kombination med studier i fält är de bästa redskapen när man vill kartlägga ett landskap och förstå vad nya tillägg kan innebära för kulturmiljön.

I äldre kartor gömmer sig dessutom ofta strukturer som kan vara betydligt äldre än själva kartan.

Geometrisk karta öfver Utby, Hjärtums socken.

Checklista för kunskapsunderlag

Samråd med Kulturmiljöenheten	
Fornminnesregistret (finns i O-GIS)	
Häradskartan (finns i O-GIS)	
Lantmäteriets kartarkiv	
Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturvärden. (finns i O-GIS)	
Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet (finns i O-GIS)	
Kommunala kulturmiljöprogram (finns i O-GIS)	
Kulturhistoriska byggnadsinventeringar (finns hos Västarvet)	
Natur- och Kultureservat (finns i O-GIS)	
Ängs- och hagmarksinventeringen (ca 1988-92) (finns i O-GIS)	
Ängs- och hagmarksinventeringen (ca 2001-2004) (finns hos Landsbygdsenheten)	
Vattenarkivet (Länsstyrelsen och Lantmäteriet)	

Frågor att ställa till underlagen

	Ja	Nej
Skadar den föreslagna våtmarken fornlämnningar, byggnader eller andra landskapselement?		
Tar våtmarken hänsyn till äldre landskapselement som framgår av de historiska kartorna?		
Ligger den föreslagna våtmarken i ett historiskt naturligt läge?		
Om det tidigare varit en våtmark på platsen, vilken typ var det?		
Är våtmarken tänkt att placeras och utformas utifrån landskapets förutsättningar och smälter den väl in?		
Försvårar våtmarken möjligheten att avläsa landskapet när det gäller markanvändning, strukturer o.dyl?		

Placera

Känsliga landskap

Landskapets känslighet varierar utifrån dess karaktär och innehåll. Vissa landskap kan kallas "historiska karaktärslandskap", dessa är extra känsliga för ingrepp och förändringar. Med "historiska karaktärslandskap" menas ofta de landskap där det finns en stark historisk kontinuitet.

Det historiska innehållet med tydliga strukturer och gränser samt karaktärselement som förhistoriska gravar, murar, slåtter- och betesmarker är tydligt och väl bevarat.

Om syftet inte främst är att berika kulturmiljön bör nya våtmarker undvikas i känsliga landskap. Råder tveksamhet? Ta hjälp av antikvarisk expertis!

Olämplig placering och utformning riskerar att bryta sönder äldre strukturer och rumsliga samband i landskapet.

De källor som pekar ut historiska karaktärslandskap i Västra Götalands län är inte heltäckande. Det som finns är:

- Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturvärden.
- Nationell bevarandeplan
- Kommunala kulturmiljöprogram
- Natur- och Kulturresevat
- Ängs- och hagmarksinventeringen (ca 1988-92)
- Ängs- och hagmarksinventeringen (ca 2001-2004)

Samtliga finns inlagda i O-GIS.

Ett "historiskt karaktärslandskap" är mer känsligt för nytillskott. Här bör man vara restriktiv med våtmarksanläggningar som saknar förankring. Restaurering och återskapande av tidigare våtmarker kan dock vara möjligt.

Foto: Pelle Dalberg

Placera

Okänsliga landskap

Vissa landskap är redan kraftigt förändrade, storskaliga och fattiga på historiska spår. Vanligast är det i våra slättområden och där infrastruktursatsningar "rört om".

Nya våtmarksanläggningar som saknar historisk förankring i landskapet kan med fördel placeras i de storskaliga jordbruksområdena och i landskap som redan är kraftigt förändrade.

Även om landskapet har genomgått stora förändringar bör en våtmark ändå placeras in med omsorg så att den i möjligaste mån smälter in.

Här har en våtmark anlagts som kompensationsåtgärd nära E20. Hade den givits en något mer genomtänkt utformning hade den i högre grad kunnat bidra till att förhöja detta ganska triviala landskap.

Foto: Åsa Algotsson

Utforma

Eftersträva ett naturligt utseende...

Aktiv skötsel är en förutsättning för att uppnå god kulturmiljövård!

Traditionell skötsel genom slåtter och bete är möjligt i en våtmark av denna typ och bra för kulturmiljön.

Undvik:

- Höga vallar
 - Raka kanter och onaturliga öar
- Ta bort schaktmassor från platsen eller plana ut dem väl.

Övergången mot omgivande marker är flytande och ger ett naturligt utseende.

Här tillåts vattennivån fluktuera med årstider och väderlek.

Utnyttja naturliga sänkor. Våtmarker som anläggs på en mark som i äldre tid varit fuktig bidrar till den kulturhistoriska förankringen.

Foto: Åsa Algotsson

Men det blir mest dammar...

Många nyanlagda våtmarker kan främst liknas vid dammar som har lite att göra med det äldre landskapet. De lämpar sig bäst i landskap som redan genomgått stora förändringar.

De har lite omgivande mark och en mycket konstruerad prägel.

Dammarna är relativt djupa och har en stor öppen vattenspegel. De passar kanske som trädgårdsdammar men har liten natur- och kulturmiljönytta.

Också skötseln är av avgörande betydelse för att våtmarken skall smälta in på ett naturligt sätt i omgivningen. Med åkgräsklippare och branta uppvallade kanter understryks den konstruerade prägel.

Foto: Åsa Algotsson

Möjliga sätt att bromsa vattnet i känsliga miljöer

Ett sätt att bromsa vattnet kan vara att återskapa meandrar kring ett rätat vattendrag eller diken.

Avgörande för resultatet för kulturmiljön är vilken skötsel som utförs i anslutning till den anlagda våtmarken.

Foto: MarieOdenbring Widmark

Ett bra sätt är också att återskapa våtmarker eller översvämmande strandängar i anslutning till vissa sjöar.

Foto: MarieOdenbring Widmark

Våtmarkskategorier – en samling exempel

Våtmarker som förstärker äldre landskap

En nyanlagd våtmark kan göra stora ingrepp i ett odlingslandskap men den kan också bli ett bra tillskott i miljön. Allt hänger på placering och utformning och, nästan viktigast av allt, skötseln.

Under denna rubrik har vi samlat ett antal exempel från olika delar av länet på återskapade våtmarker som ligger i relativt känsliga landskap.

Som helhet är de alla goda exempel som blivit en tillgång i miljön även om en och annan detalj kunde ha gjorts på annat sätt.

Våtmarker som förstärker äldre landskap - Hästefjorden

Våtmark i en äldre utdikad och uppodlad mossmark. Bra läge i landskapet. Hög uttorkningsgrad tyder dock på brister i konstruktionen.

Foto: Åsa Algotsson

På minussidan finns konstgjord gestaltning med fyrkantig form, dominerande vallar och diken samt en onaturlig rund ö. Bete skulle sannolikt bidra till ett mer naturligt utseende.

Foto: Länsstyrelsen

Våtmarken ligger på en arkeologisk fyndplats. En särskild utredning borde ha gjorts!

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som förstärker äldre landskap – fornlämningsrik slättbygd

Öppet landskap med rika lämningar från järnåldern. Våtmarken ligger bra på lägsta punkten i ett naturligt sankmarksområde. Den skänker en historisk inramning till det förhistoriska landskapet.

Foto: Åsa Algotsson

Stor och bra areal som förstärker det naturliga utseendet. En vattenspegel kan ytterligare förhöja värdet.

Alltför kraftig igenväxning. Bete eller slåtter kan förbättra utseendet.

Foto: Länsstyrelsen

Våtmarker som förstärker äldre landskap – torpmiljö i skogslandskap

Foto: Länsstyrelsen

Förstorat äldre, naturligt vattenhål med källflöde och flacka stränder som på ett naturligt sätt smälter in i miljön.

Våtmarken fungerar väl i den äldre torpmiljön med betes- och odlingsmark med röjningsrösen, hägnader och ett mindre stenbrott.

Foto: Åsa Algotsson

Negativt är den pågående igenväxningen. Det vore önskvärt med bete för att synliggöra och framhäva det kulturhistoriska landskapsinnehållet.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som förstärker äldre landskap - herrgårdsskapskap

Våtmarken ligger lågt och ser naturlig ut. Vål anpassat nyskapande av ett tänkbart kulturhistoriskt landskap. Förstärker den historiska dimensionen i landskapet.

Foto: Marie Odenbring Widmark

Foto: Marie Odenbring Widmark

På Fredrik Sixtus karta från 1600-talet syns att området var slättermark genomfluten av en bäck. Marken ligger nära sjön.

Våtmarker som förstärker äldre landskap – kuperad falbygd

Foto: Åsa Algotsson

Historiskt karaktärslandskap med höga kulturvärden. Anpassning och skötsel är A och O när man anlägger våtmarker i denna typ av landskap.

Ett intilliggande vattendrag har utnyttjats för att ”dra in” vatten i de lägre partierna av gårdens odlingsmark. Ett äldre utseende har återskapats på ett bra sätt.

Foto: Åsa Algotsson

Foto: Åsa Algotsson

Skötseln av våtmarken är viktig. De något branta kanterna och bristen på betesdjur kan här göra det svårt att klara framtida hävd och skötsel.

Våtmarker som förstärker äldre landskap – rikt mosaiklandskap

Historiskt karaktärslandskap med lång kontinuitet och höga kulturvärden. Genom försiktig dämning har ett äldre mer vattenrikt landskap återskapats.

Foto: Ylva Nilson

Foto: Ylva Nilson

Äldre landskapselement liksom våtmarksområdet hålls öppet och välhävdat genom bete. Landskapets höga kultur- och upplevelsevärden bibehålls på detta sätt.

Foto: Ylva Nilson

Våtmarker som förstärker äldre landskap – bohuslänskt karaktärslandskap

Våtmark i gammal åkermark med god anpassning till landskapet och dess värden.

Foto: Länsstyrelsen

Foto: Åsa Algotsson

Vallen är i vissa lägen för dominerande. Den kunde ha planerats bättre.

Våtmarken borde bitvis ha givits en något mer naturlig form.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarken är som helhet bra, trots ovan nämnda brister. I en del av området har marken bara banats av i ett försök att enkelt skapa en våtmark. Åtgärden ger ett naturligt utseende i den tidigare utdikade mossmarken.

Våtmarker som nytillskott

Vissa nyanlagda våtmarker tar liten eller ingen hänsyn till förhållandena på platsen.

Här redovisas några våtmarker som saknar historisk förankring i det landskap de anlagts i eller som utformats på ett okänsligt sätt som inte tillför landskapet något direkt mervärde.

Tvärt om borde de ha tagit större hänsyn till förhållandena på platsen.

Våtmarker som nytillskott – dålig anpassning

Foto: Marie Odenbring widmark

Dåligt anpassad våtmark i flack åkermark. Ligger upphöjd bakom kraftiga vallar, osynlig på håll, med lägre liggande naturliga våtmarker i skogspartierna på båda sidor.

Tveksam funktion pga den höga placeringen. Avtappningsrännan i intilliggande dike. Kanske är ”dammen” främst till för det vilda?

Foto: Åsa Algotsson

Nyskapad våtmark

Näralliggande boplatsslämnningar och bytomt. En arkeologisk utredning borde ha skett före anläggandet.

Foto: Marie Odenbring

Våtmarker som nytillskott – ett tråkigt exempel

Bra läge eftersom området är okänsligt. Ligger i ett landskap med låga kulturhistoriska värden.

Ointressant och tråkig. Djup, firsidig, raka, branta kanter - med en bättre gestaltning hade våtmarken kunnat ge ett mervärde till detta triviala landskap.

Foto: Åsa Algotsson

Anläggandet föregicks av en arkeologisk utredning vilket visar på god planering.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som nytillskott – igenväxande mosaikbygd

Området har varit fuktigt även i äldre historisk tid. Storleken upplevs naturlig men gör landskapet bitvis otillgängligt.

Foto: Länsstyrelsen

Bitvis konstgjort intryck med runda öar och dominerande vallar mellan våtare partier.

Foto: Åsa Algotsson

Dålig hävd!

Fornlämningar och kulturlämningar såsom murar och vägar berörs på ett oacceptabelt sätt. En arkeologisk utredning samt kulturhistorisk dokumentation borde föregått denna etablering!

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som landsbygdsutveckling

Våtmarksanläggningar kan bidra till att skapa nya näringsgrenar för lantbruket. Till vattnet kan knytas exempelvis jakt och fiske, kräftodling, turism och fritidsboende.

Vattnet gör området påtagligt mera attraktivt och förhöjer upplevelsen av landskapet i stort. Avgörande för ett gott resultat för kulturmiljön är dock vilka landskap man exploaterar och hur den anlagda våtmarken är tänkt att skötas.

Här presenteras två goda exempel där våtmarken lagts i ett relativt trivialt landskap eller anpassats på ett rimligt sätt samt ett sämre exempel där våtmarken gjort intrång i ett högt värderat kulturlandskap.

Våtmarker som landsbygdsutveckling - sent uppodlad utmark

Våtmarken har stor areal, har närmast blivit en sjö. Gamla våtmarker runt en bergsknalle har utnyttjats. Organiskt anpassade kanter och små öar.

Foto: Åsa Algotsson

Genom sin storlek och karaktär av sjö har våtmarken kraftigt förändrat landskapet. Men den fungerar eftersom den är välgjord och placerad i ett sent uppodlat landskap med få kulturhistoriska spår.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarken skapar förutsättningar för landsbygdsutveckling. Fiske, friluftsliv etc. kan bli nya näringar i en avflyttningsbygd. Våtmarken skapar ett mervärde genom att omvandla ett landskap med lågt kulturhistoriskt innehåll till ett rekreationsområde.

Foto: Länsstyrelsen

Våtmark som landsbygdsutveckling – bohuslänskt mosaiklandskap

Småskaligt och ålderdomligt odlingslandskap i dalgångsbygd. En sank, enskilt belägen åkermark som annars troligen skulle ha skogsplanterats har gjorts om till våtmark.

Belägen i ett hjorthägn skapas nya sociala och rekreativa värden. Våtmarken kan bidra till nya näringsfång för gården såsom friluftsliv och jakt.

Landskapselement såsom rösen och hägnader är tydliga genom hävd. Kanske vattnet har kommit lite väl nära i vissa lägen.

Våtmarken kunde ha givits en något mer naturlig form.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som landsbygdsutveckling – intrång i kulturlandskap

Foto: Åsa Algotsson

Storskaligt anlagd våtmark i fornlämningsrik centralbygd. Den parkinspirerade utformningen med bro, lusthus och konstruerade öar står i skarp kontrast till det ålderdomliga odlingslandskapet.

Anläggningen har kommit oacceptabelt nära kända fornlämningar. En arkeologisk utredning borde ha utförts.

Foto: Åsa Algotsson

I denna känsliga kulturmiljö är utformningen viktig. En bättre lösning hade varit att dämna befintliga vattendrag och skapa översvämmande ytor, inte en djupgrävd sjö med öar som runda tårtor.

Foto: Länsstyrelsen

Våtmark som förlängning av trädgården

Väldigt många av de våtmarker som anläggs hamnar i gårdens närhet och får karaktären av grävd damm med stor permanent vattenspegel. Dessa dammar är naturligtvis positiva i den egna närmiljön och för den egna rekreationen, men vad tillför de kulturmiljön? Skall allmänna medel gå till denna typ av privata anläggningar?

Här presenteras två sämre och ett bättre exempel på gårdsnära anläggningar.

Våtmark som förlängning av trädgården – vattenhål på slätten

Dammanläggning med störst värde för fiske och rekreation?

Foto: Åsa Algotsson

Foto: Länsstyrelsen

Läget nära husen och att vallarna sköts som gräsmatta förstärker intrycket av parkanläggning. De regelbundet planterade träden bidrar.

Övergång mellan damm och omgivning saknar naturlig zonerings och ger tillsammans med de runda öarna ett konstgjort intryck.

Här utgör ”våtmarken” verkligen en ny typ av landskapselement som tillförts landskapet utan historisk förankring. Man kan fråga sig om ersättning ska utgå till miljöer som närmast utgör en förstoring av trädgården runt husen och främst gynnar det egna friluftslivet.

Foto: Åsa Algotsson

Våtmarker som förlängning av trädgården – privat plaskdamm

Våtmarken har ett omotiverat läge och saknar anpassning till landskapet. Naturligt blötare områden finns på helt andra platser i detta flacka område, utan koppling till detta nytillskott.

Foto: Åsa Algotsson

Sköts och ser ut som tomtmark. Godkännandet för bidrag kan ifrågasättas – ger knappast biologiska eller kulturhistoriska mervärden. Möjligen rekreativ värde för den enskilde.

Foto: Länsstyrelsen

Våtmarker som förlängning av trädgården – rätt skötsel är avgörande

Foto: Ove Eriksson

Våtmarken ligger nära gårdens hus men är anpassad efter landskapet. Tack vare skötseln genom bete blir den en naturlig del av odlingslandskapet och inte enbart en försköning av tomten.

Väl anpassad våtmark, naturligt lågt läge i terrängen och mycket god skötsel. Korna betar och trampar.

Här syns en ovanligt tydlig skillnad i landskap beroende på olika markanvändning. Våtmarken hade blivit ännu bättre om inte ägo gränsen blivit så tydligt markerad.

Foto: Ove Eriksson

Foto: Länsstyrelsen

Vattensamlingen uppfattas som en naturlig och självklar del av landskapet.

Läs mer!

Våtmarker i odlingslandskapet – en analys av kulturlandskapets påverkan vid nyanlagda våtmarker i Västra Götalands län. Rapport 2008:1. AKKA kulturspår – kulturhistoria, Åsa Algotsson.

Våtmarkernas kulturarv. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:3. Per Lindegård.

Anlagda våtmarker och småvatten i jordbruksmark. Rapport från kulturmiljöövervakning. Riksantikvarieämbetet 2001:3. Monica Bennett Gårdö och Marianne Wiiburg.

Nationell strategi för Myllrande våtmarker. 2005. Utgiven av Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet.

Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket. 1994 och 2001.

Kvalitetskriterier för våtmarker i odlingslandskapet – kriterier för rening av växtnäring med beaktande av biologisk mångfald och kulturmiljö. Jordbruksverket rapport 2004:2.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN